

Anna Małgorzewicz

Socjokognitywna kompetencja tłumacza w procesie translacji

Lingwistyka Stosowana / Applied Linguistics / Angewandte Linguistik nr 8,
81-91

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna MAŁGORZEWICZ

Uniwersytet Wrocławski

Socjokognitywna kompetencja tłumacza w procesie translacji

Abstract:

The Translator's Socio-Cognitive Competence in the Translation Process

The article focuses on the translator's socio-cognitive competence, which has an essential influence on the success in interpersonal linguistic acts of communication occurring in translation processes. This competence consists of pragmatic and cooperative skills supported by intelligent solutions (developed in interactions with participants of an act of communication) as well as by sensitivity and metacognitive knowledge as a result of reflection on one's own cognitive possibilities and the cognitive possibilities of other participants of translation communication. F. Grucza's translation system model constitutes the paradigm identifying the area of research, where the translation reality is perceived as communication and the translator and his/her properties are placed in the centre of research. The translator's properties, skills and abilities are analysed against the background of the translation task, which constitutes another category of the translation system model as extended by J. Żmudzki. As a consequence of adopting such a perspective, the translator's operations and activities acquire strategic importance, which is determined by a communicative translation task.

The article presents the results of empirical research conducted on a group of German Philology students at the University of Wrocław and on a group of professional translators. A comparative analysis of the research results from both groups allowed for defining deficits in the areas of knowledge and socio-cognitive skills.

Przedmiotem mojego zainteresowania są kompetencje tłumacza, które w zasadniczy sposób wpływają na powodzenie międzyludzkich, językowych aktów komunikacyjnych, dokonywanych w procesach translacji. Paradygmatem identyfikującym obszar moich badań jest model układu translacyjnego F. Gruczy (1981, 1998)¹, który rzeczywistość translacyjną nakazuje postrzegać w kategoriach komunikacji, a tłumacza oraz jego właściwości sytuuje w centrum dociekań badawczych. Właściwości, umiejętności i sprawności tłumacza rozpatrzuję na tle komunikacyjnego zadania translacyjnego, które stanowi kolejną kategorię rozszerzonego przez J. Żmudzkiego (2005, 2006, 2008a,b,c, 2009) modelu układu translacyjnego. Konsekwencją tak obranej perspektywy operacje i czynności tłu-

---

¹ Zob. również B.Z. Kielar (1988).

macza nabierają charakteru strategicznego, zdeterminowanego komunikacyjnym zadaniem translacyjnym.

Wychodząc z założenia, iż operacje i czynności translacyjne tłumacza ukierunkowane są na zrozumienie i komunikowanie czy też aktywizowanie znaczeń w systemach mentalnych uczestników aktu komunikacyjnego, uwagę swą poświęcam zjawisku konstytuowania się znaczenia w systemie mentalnym tłumacza, w szczególności właściwościom warunkującym powstawanie i aktywizowanie znaczeń realizujących komunikacyjne cele aktów translacyjnych. Moje zainteresowanie kieruję również na procesy rozumienia pozostałych uczestników aktu translacji, zakładając, że od rezultatów tych procesów uzależnione jest powodzenie translacyjnego aktu komunikacyjnego. Aspekty rozumienia rozpatruję w paradygmacie kognitywistycznym, przy czym przymiotnik „kognitywny” odnoszę za T.P. Krzeszowskim (1997: 23–24) do percepcji, postrzegania i procesów poznawczych zdeterminowanych ludzkim doświadczeniem, czyli do procesów, które bazują na istniejącej już uschematyzowanej wiedzy². Respektując wyniki badań neurofizjologicznych, przychyliam się do postulatu S. Gruczy (2012: 171), który nakazuje za W. Duchem (2002: 1) postrzegać mózg jako substrat pozwalający na istnienie umysłu, „który to ujmowany jest jako zbiór stanów, relacji pomiędzy tymi stanami i funkcji poznawczych, pozwalających na tworzenie nowych stanów”. Samą myśl i język należy więc definiować jako fizycznie istniejące stany mózgu, na które pozwala jego neuronalna aktywność. W takim ujęciu uwidacznia się aktywna rola umysłu ludzkiego w procesie przetwarzania przyjmowanych informacji, zdeterminowanym neuronalną aktywnością mózgu, już posiadaną uschematyzowaną wiedzą oraz celami komunikacyjnymi, oczekiwaniami, jak również emocjami³ odbiorcy wyrażen językowych.

Znaczenie aktywizowane za pomocą wyrażen językowych pojmuję jako uzależniony od aktywności mózgu twór mentalny, dynamiczny konstrukt umysłu ludzkiego konstytuujący się wciąż na nowo w procesie komunikacji językowej. Przyjmując założenie konstruktywizmu, że nasza wiedza nie jest obiektywnym obrazem stanu rzeczy, lecz wynikiem indywidualnego, mentalnego procesu konstrukcji, akceptuję również pogląd, iż znaczenie generowane w mentalnej sferze mózgu jest subiektywną konstrukcją, która powstaje w wyniku przyjmowania i mentalnego przetwarzania informacji w interakcji z otoczeniem.

---

² Zob. publikacje S. Gruczy (2009, 2012), w których autor odnosi się krytycznie do używania terminów „kognitywny”, „kognicja”.

³ Opierając się na wynikach badań kognitywistycznych, należałoby przypisywać emocjom konstytutywną względnie determinującą rolę w stanach i procesach kognitywnych (zob. M. Schwarz-Friesel 2007). Omawiając aspekty wielojęzyczności, F. Grucza (2010: 268–269) zwraca uwagę na odmienną strukturę kompetencji kognitywnej i kompetencji emocjonalnej osób wielojęzycznych w odniesieniu do struktur tych kompetencji osób jednojęzycznych.

Wychodząc z założenia, że komunikacja dochodzi do skutku przy użyciu konkretnych wyrażen językowych (tekstów), należałoby również przyjąć, że to właśnie w nich znajduje swoją realizację konieczne dla naszego obiektu badań połączenie systemu komunikacji z systemem kognicji. Za Z. Berdychowską (2004: 114) traktuję tekst jako „zmaterializowany wynik procesów myślenia”, stanowiący swojego rodzaju „ofertę semantyczną” i „podstawę dla tworzenia konstruktów”, tzn. hipotez odnośnie konceptów wybranych wycinków rzeczywistości, które autor tekstu ma na celu zaktywizować w systemie mentalnym odbiorcy tego tekstu za pomocą wyrażen językowych. Owe połączenie komunikacji i kognicji dochodzi według M. Schertera (2009: 144) do skutku w taki oto sposób, „że poprzez fakt swego perceptywnego zarejestrowania w „czarnej skrzynce” obszaru kognitywnego przez odbiorcę inicjuje on zależny od podmiotu i tylko introspektywnie rekonstruowalny proces tworzenia „komunikatu”. Znaczenia, które zamierza wyrazić nadawca tekstu, nie uzyskujemy więc bezpośrednio z tekstu. Za M. Schernerem (2009: 141), należałoby również uznać, iż tekst dostarcza jedynie ugruntowanych w wiedzy językowej abstrakcyjnych „poleceń”, „instrukcji”, „sygnałów sterujących” skierowanych do odbiorcy w celu utworzenia „sensu” w oparciu o ich kognitywne przetworzenie. Komunikat jako wynik przetwarzania kognitywnego uznany jest przez jego odbiorcę za udany, jeśli „okazuje się dla niego koherentny, emocjonalnie zadowolający i istotny z punktu widzenia praktyki życiowej” (M. Scherner 2009: 141). Rozumienie należy zatem zdecydowanie usytuować po stronie komunikacji i definiować za M. Schmidtem (1992: 314, 1994: 140) i za M. Schernerem (2009: 144) jako „komunikowanie się w zgodzie ze znaczeniem”, a nie – jak uznaje się powszechnie – „uchwycenie tego, co było intencją nadawcy”.

Warunkiem sprostania temu zadaniu w komunikacji translacyjnej jest właściwie rozumienie tekstu wyjściowego przez tłumacza, a następnie stworzenie takiego tekstu docelowego, który mógłby zaktywizować adekwatne znaczenia w systemie mentalnym adresata tekstu docelowego, czyli takie, które są zgodne z celami komunikacyjnymi nadawcy tekstu wyjściowego. Tłumacz zatem w pierwszym etapie operacji tłumaczeniowych przetwarza tzw. „bazę kognitywną” tekstu wyjściowego – jak to określa i w dalszym wywodzie precyzuje J. Żmudzki (2010b: 180–181) – „a dokładniej jej aktualny profil konceptualny zdeterminowany strategią komunikacyjną producenta tekstu wyjściowego” oraz uzależniony od „specyfiki danego kodu języka wyjściowego i kultury”, by w kolejnym etapie transferu translacyjnego „zrekonstruowany profil konceptualny tekstu wyjściowego” przeprofilować w zakresie funkcjonalno-komunikacyjnym. Za J. Żmudzkim (2010b: 181) należy w dalszej kolejności przyjąć, iż „[p]rzeprofilowanie jest z jednej strony określone (a nawet zdefiniowane) w zadaniu translacyjnym jako komunikacyjnym, z drugiej zaś zdeterminowane tekstualnymi sposobami werbalizacji, charakterystycznymi dla języka docelowego oraz kultury komunikacyjnej”.

Używając terminologii konstruktywistycznej koncepcji teorii atrybucyjnej rozumienia reprezentowanej przez G. Ruscha (1992, 2000), można by przyjąć, że tłumacz za pomocą tekstu docelowego orientuje jego adresata na określone rozumienie komunikatu producenta tekstu wyjściowego. Zadanie to nakłada na niego obowiązek użycia takich wyrażen języka docelowego, które aktywizują znaczenia kompatybilne ze strukturami mentalnymi odbiorcy tekstu. Według J. Żmudzkiego (2010b) wymóg taki może być spełniony pod warunkiem wygenerowania presupozycji diagnostycznych zawierających ocenę aktualnych i potencjalnych właściwości adresata docelowego pod względem jego stanu wiedzy, wiedzy specjalistycznej i umiejętności poznawczych. Tylko odpowiednio rozwinięte umiejętności prognostyczne tłumacza mogą zapewnić „kognitywne zbliżenie”, które swoją realizację znajduje m.in. w osiągnięciu zgodności w odniesieniu do komponentu asocjacyjnego znaczenia aktywizowanego przez tekst wyjściowy w umysłach użytkowników języka wyjściowego i znaczenia aktywizowanego przez tekst docelowy w systemach mentalnych użytkowników języka docelowego, a które postulowane było jeszcze przez O. Wojtasiewicza (1957/2005: 28) w publikacji „Wstęp do teorii tłumaczenia”. Polski badacz wyprzedził współczesnych sobie teoretyków przekładu i sformułował tezy, które można by przypisać językoznawcom kognitywnym, a które są obecne dzisiaj w translatoologii. Dla przykładu przywołajmy semantykę kognitywną Ch. Fillmore’a (1977a, 1977b), która posłużyła M. Vannerem i M. Snell-Hornby (1986) w opisie translacyjnych procesów interpretacyjnych, później również H. Vermeerowi i H. Witte (1990) oraz P. Kußmaulowi (1997, 2004, 2009, 2010). W eksplikacjach tych autorów translacja definiowana jest jako kreatywny proces mentalny, w którym dominującą rolę odgrywa kompetencja asocjacyjna. M. Vannerem i H.J. Vermeer (1986), pozostając w nurcie funkcjonalnej teorii translacji, integrują koncepcję translacji opartą na semantyce kognitywnej Ch. Fillmore’a z teorią skoposu. W paradygmacie tym kreatywność tłumacza dochodzi do głosu podczas aktywizowania w systemie mentalnym odbiorcy tekstu przekładu scen (czyli ze sobą powiązanych segmentów ludzkich doświadczeń, wyobrażeń, asocjacji) kompatybilnych z socjokulturą użytkownika języka docelowego. Z kolei P. Kußmaul (1997), opierając się na teorii G. Lakoffa (1987), wychodzi z założenia, że sceny złożone są z komponentów metaforycznych i w jego konsekwencji odnosi kreatywność tłumacza do umiejętności przekraczania granic kategorii ugruntowanych w wiedzy prototypowej w operacjach formowania docelowych scen. Kreatywność, wspierana myśleniem lateralnym⁴ i dywergencyjnym⁵ – by móc odwołać się do

⁴ Myślenie lateralne, czyli wyzwolenie się ze sztywnych ram postrzegania i interpretowania rzeczywistości, zdolność patrzenia na problem z różnych stron.

⁵ Myślenie dywergencyjne, czyli generowanie w sposób emergentny nowatorskich pomysłów poprzez eksplorację wielu możliwych rozwiązań w oparciu o powstałe w systemie mentalnym połączenia, relacje i analogie pomiędzy zdarzeniami.

wyników badań psychologicznych (zob. E. de Bono 1973, J.P. Guilford 1973) – wyraża się zatem w tworzeniu nowych właściwości. Takie ujęcie reprezentuje również F. Grucza (1999), dostrzegając wysiłek innowacyjny tłumacza zarówno w procesach rozumienia, jak i w operacjach wyrażania, czy raczej kreowania, tworzenia znaczenia. Kreatywność w odniesieniu do rozwiązań translacyjnych należałoby zatem podnieść do rangi cechy dystynktywnej translacji⁶. W takim rozumieniu za kreatywne rozwiązania translacyjne należałoby uznać za A. Neubertem (2002) stosowanie procedur tłumaczeniowych w nowym, docelowym utekstawianiu syntaktycznym i leksykalnym. W procesie aktywizowania znaczeń szczególną rolę odgrywają modulacje (zob. J. Żmudzki 2010b, 2011), gdyż są one narzędziem kognitywnej perspektywizacji, która uaktywnia pewne składniki ramy interpretacyjnej odbiorcy tekstu przekładu.

Stopień kreatywności rezultatów procesów rozumienia i tłumaczenia uzależniony jest od elastyczności intelektualnej tłumacza, w sposób szczególny od poziomu jego umiejętności asocjacyjnych, które rozpatruję w odniesieniu do tworzenia konstruktów mentalnych w postaci pozajęzykowych wyobrażeń i językowo ewokowanych konotacji⁷. Za obowiązujące należy bowiem przyjąć ustalenie D. Urbanek (1996: 116), iż znaczenie formujące się w wyniku subiektywnych procesów rozumienia, uzależnionych od potencjału umysłowego użytkownika języka i kontekstu komunikacyjnego, w którym jest aktywizowane w systemie mentalnym tegoż użytkownika języka, zawiera nie tylko komponent systemowy, referencjalny i pragmatyczny, ale również komponent asocjacyjny, ściśle powiązany z kategoryzacją rzeczywistości.

Kompetencja asocjacyjna⁸ znajduje swoją realizację w umiejętności tworzenia połączeń między strukturami kognitywnymi systemu mentalnego w sposób zautomatyzowany, ale również w drodze samorefleksji. Operacje tłumaczenia wymagają ponadto wrażliwości względem możliwości asocjacyjnych adresata tekstu docelowego. W tym ostatnim przypadku mówimy o kompetencji metakognitywnej, którą należy odnieść do odpowiednio wykształconej świadomości ścieżek konceptualizacyjnych, sposobów symbolizacji uruchamianych przez użytkowników języka docelowego oraz świadomości istnienia różnic między systemami kategoryzacji kultury wyjściowej i docelowej, obecnych w strukturach języka wyjściowego i docelowego. Tylko działając w świadomości tych dywergencji i asymetrii, tłumacz jest w stanie stworzyć taki tekst docelowy, który aktywizuje odpowiednie koncepty i połączenia między nimi, czyli taki, który inicjuje

⁶ A. Neubert (2002), ale również P. Kußmaul (1997) i Z. Wawrzyniak (2008) definiują kreatywność jako cechę, która powinna być brana pod uwagę w ewaluacji rozwiązań translacyjnych.

⁷ Szerzej na temat konotacji zob. G. Pawłowski (2009, 2010), R. Tokarski (2006, 2008).

⁸ Termin 'kompetencja asocjacyjna' został wprowadzony do badań nad przekładem przez H.P. Höniga (1997).

adekwatne skojarzenia, prowadzące ostatecznie do tworzenia znaczeń realizujących zamierzone komunikacyjne cele translacyjne. Kompetencja metakognitywna tłumacza wspiera ponadto proces tworzenia makrostruktury tekstu, aktywizującej odpowiednie schematy, skrypty i scenariusze w umyśle jego odbiorcy i tym samym pozwala w nim uruchomić odpowiednie ramy interpretacyjne dla wyrażen językowych użytych przez tłumacza w tekście docelowym. Od tłumacza należałoby zatem oczekiwać, by w formułowaniu tekstu docelowego respektował doświadczenia socjokulturowe i oczekiwania komunikacyjne adresatów tego tekstu.

W świetle poczynionych ustaleń można by wysunąć postulat domagający się od tłumacza respektowania – zarówno w fazie rozumienia, jak i tłumaczenia – rezultatów przetwarzania informacji językowych na płaszczyźnie konceptualnej. Wyjątkowa wrażliwość poznawcza i wiedza metakognitywna umożliwiają tłumaczowi kontrolę i regulację własnych procesów mentalnych i w konsekwencji uniknięcie błędów, mających swe źródło m.in. w aktywności w fazie rozumienia i tłumaczenia silnych połączeń leksykalnych pomiędzy elementami języka wyjściowego i docelowego, które mimowolnie, w sposób zautomatyzowany, powstają w leksykonie mentalnym osoby bilingwalnej. Niepożądanym skutkiem takich połączeń jest m.in. transfer negatywny w postaci błędów określanych mianem *falszywych przyjaciół tłumacza*.

Podsumowując dotychczasowy wywód, należy przyjąć, że powodzenie komunikacji translacyjnej uzależnione jest z jednej strony od zautomatyzowanych oraz wspieranych samokontrolą i regulacją procesów aktywizacji znaczeń w systemie mentalnym tłumacza, które są zgodne z celami komunikacyjnymi zadania translacyjnego, z drugiej strony od efektywności realizacji tych celów poprzez stymulację za pomocą wyrażen językowych tekstu docelowego powstawania znaczeń w systemie mentalnym odbiorcy tego tekstu. Niezbędna do wykonania tych czynności jest prawidłowo rozwinięta kompetencja socjokognitywna tłumacza, którą konstytuują umiejętności pragmatyczno-kooperatywne, wspierane inteligentnymi rozwiązaniami, wypracowanymi w interakcji z otoczeniem oraz wrażliwością i wiedzą metakognitywną jako rezultatem refleksji nad swoimi własnymi możliwościami poznawczymi i możliwościami poznawczymi innych uczestników komunikacji translacyjnej.

Przedstawione powyżej postulaty powinny być uwzględnione przy formułowaniu celów kształcenia w ramach dydaktyki translacji. Koniecznym wydaje się zatem określenie stanu wyjściowego relewantnych translacyjnie umiejętności i wiedzy osób gotowych podjąć kształcenie w zakresie translacji, by w ten sposób móc trafnie zdiagnozować braki, które można zniwelować, wykorzystując odpowiednie metody kształcenia.

Próbę ustalenia tych deficytów podjęłam w badaniach, których celem była eksploracja kompetencji translatorskiej i translacyjnej absolwentów studiów

licencjackich i magisterskich Instytutu Filologii Germańskiej, absolwentów Studiów Podyplomowych Kształcenia Tłumaczy Języka Niemieckiego Uniwersytetu Wrocławskiego oraz profesjonalnych tłumaczy (zob. A. Małgorzewicz 2012a). Triangulacja metod *online* i *offline* umożliwiła wyłonienie komponentów indywidualnych teorii translacji, zarówno tych uświadomionych, jak i tych pozostających w głębszych warstwach (nie)świadomości. Badania przeprowadziłam w dwóch etapach. Źródłem danych pozyskanych w pierwszym stadium były opinie, postawy odnośnie translacji, kompetencji tłumacza oraz jego działań, które wyselekcjonowałam na bazie analizy wyników przeprowadzonej ankiety. W drugim etapie podstawę obserwacji oraz sformułowanych wniosków stanowiły dane uzyskane w wyniku analiz tzw. *Protokołów Głośnego Myślenia*, sporządzonych na podstawie nagrań komentarzy zwerbalizowanych przez osoby badane podczas dokonywania operacji tłumaczenia tekstu użytkowego, oraz w wyniku analiz produktu tych operacji – tłumaczenia pisemnego tekstu wyjściowego. W interpretacji wyników drugiej części badań wspierałam się danymi uzyskanymi w pierwszym etapie, które z jednej strony dostarczały uzasadnień działań translacyjnych podjętych przez osoby badane, z drugiej strony pozwoliły dostrzec zależność pomiędzy ugruntowanymi wyobrażeniami o tłumaczeniu i właściwościami samodzielnie zrealizowanych operacji i działań translacyjnych.

Analiza wyników przeprowadzonej ankiety pozwoliła ustalić deficyty w obszarze kompetencji translatorycznej, mające negatywny wpływ na umiejętności socjokognitywne. W zakresie definiowania translacji należy do nich: (a) postrzeganie translacji w kategoriach *stricte* lingwistycznych, utożsamianie translacji z „przekodowywaniem” tekstu z jednego języka na inny język, (b) brak uwzględnienia w definiowaniu translacji jej zakotwiczenia w konkretnym komunikacyjnym zadaniu translacyjnym.

W zakresie definiowania umiejętności, sprawności, właściwości i wiedzy tłumacza są to: (a) ograniczenie kompetencji translacyjnej do znajomości języków, (b) brak świadomości znaczącej roli kompetencji komunikacyjnej, (inter)kulturowej tłumacza i umiejętności zdobywania wiedzy językowej i specjalistycznej niezbędnej do wykonania zadania translacyjnego, (c) niska świadomość znaczącej roli zdolności poznawczych tłumacza opartych na strategiach inferowania, konstruowania znaczeń na podstawie znajomości kontekstu użycia wyrażen językowych, (c) zawężone rozumienie relewantnej translacyjnie kreatywności (ograniczanie kreatywności do obszaru tłumaczeń literackich), (d) niedocenywanie zdolności krytycznego myślenia i umiejętności analitycznych tłumacza.

Niekorzystny wpływ na umiejętności socjokognitywne mają również deficyty w obszarze kompetencji translacyjnej, które mogłam zdefiniować na podstawie wyników badań sekwencji działań translacyjnych oraz na podstawie uzupełniających te dane wyników analizy tekstu przekładu. Do słabych stron należą tutaj: (a) trudności z samą identyfikacją problemów translacyjnych, (b) niedostatecznie

rozwinęte makrostrategie działań translacyjnych, (c) brak zaufania do trafności własnych rozwiązań (brak pewności w podejmowaniu decyzji translacyjnych) lub postawa całkiem odmienna, czyli (d) bezrefleksyjne podejmowanie decyzji translacyjnych, często w wyniku mało rozbudowanych sekwencji decyzyjnych, wykluczających kontrolowanie i rewidowanie przyjętych rozwiązań, (e) konstruowanie znaczeń w oparciu o związki syntagmatyczne, ignorowanie relacji paradygmatycznych oraz płaszczyzny konceptów i schematów (zbyt mało miejsca w działaniach translacyjnych na kreatywne rozwiązania), (f) konstruowanie znaczeń wyłącznie w oparciu o mikropoziom przetwarzania tekstu, (g) brak równowagi między wewnętrznym i zewnętrznym wspomaganie poznawczym w procesach konstruowania znaczeń, (h) bezkrytyczne i nieumiejętne korzystanie ze źródeł leksykograficznych i internetowych, zbyt silne uzależnienie od słownika, brak świadomości zalet tekstów paralelnych.

Zgoła inne postawy i zachowania mogłam zaobserwować w grupie tłumaczy profesjonalnych. Badania ich procesów tłumaczenia pozwoliły zauważyć, że każdy tłumacz reprezentuje inny sposób radzenia sobie z tłumaczeniem, realizując w swoich działaniach translacyjnych własną, „indywidualną teorię translacji” (zob. J. Żmudzki 2010a). Wspólnym mianownikiem tych działań jest konsekwentne dążenie do zapewnienia rozumienia po stronie adresata tekstu docelowego, ciągła kontrola oraz rewidowanie tymczasowych rozwiązań celem aktywizowania odpowiednich znaczeń.

Tylko odpowiednio dobrane metody dydaktyczne mogą korzystnie wpłynąć na kształtowanie umiejętności socjokognitywnych. Wstępnym warunkiem jest włączanie do dydaktyki translacji realnych zadań tłumaczeniowych, w których uczący się otrzymują kompletne dane dotyczące zadania translacyjnego, łącznie z informacjami o osobie zlecającej przekład i adresacie tekstu przekładu. Jako materiał przekładowy warte polecenia są teksty zawierające takie struktury, które wymagają większego zaangażowania poznawczego w fazie rozumienia i tłumaczenia. Sprawdzoną wartością dydaktyczną przedstawiają w tym względzie teksty operujące metaforami oraz efektami remetaforyzacji. W materiałach tych transparentne stają się problemy wynikające z odmiennej struktury konceptualnej języków. Warte polecenia jest uwzględnienie w treściach nauczania metafory konceptualnej jako narzędzia interpretacji, pozwalającego uzasadnić konieczność respektowania w procesach aktywizowania znaczeń doświadczeń użytkowników języków oraz różnic między systemami konceptualnymi kultur, do których należą uczestnicy aktu translacji.

Inną propozycją dydaktyczną byłyby zadania polegające na sporządzeniu komentarza przekładu lub dokumentacji procesu tłumaczenia (zob. A. Małgorzewicz 2012b). Dzięki tym formom studenci są motywowani do głębszej analizy zadania translacyjnego i przemyślenia różnych sposobów rozwiązania problemów translacyjnych oraz – co jest niezwykle istotne w celu rozwinięcia kompetencji

translatorycznej – do argumentowania własnych decyzji i brania odpowiedzialności za dokonany przekład. Dokumentacje procesu tłumaczenia są również pomocą dla dydaktyków translacji w diagnozowaniu błędów pojawiających się w przekładzie. Dają one wgląd w rezultaty procesów rozumienia tekstu wyjściowego i sposoby rozwiązywania problemów translacyjnych, udostępniają informacje o użytych pomocach oraz umożliwiają poznanie motywacji podjętych decyzji w procesach tworzenia i aktywizowania znaczeń. Określona przez wykładawcę struktura dokumentacji tłumaczenia, dostosowana do typu i rodzaju tłumaczonego tekstu i pojawiających się w nim trudności tłumaczeniowych, wymusza podejmowanie określonych kroków i steruje odpowiednio procesem tłumaczenia. W ten sposób forma ta rozwija umiejętności tworzące podstawę dla kompetencji socjokognitywnej.

BIBLIOGRAFIA

- BERDYCHOWSKA, Z. (2004), *Ein Satz über den Diskurs*, (w:) F. Grucza/ H.-J. Schwenk/ M. Olpińska (red.), *Konstrukte und Realität in der Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaft sowie in der Geschichtsforschung und Sozialwissenschaft*. Warszawa. 108–119.
- De BONO, E. (1972), *Po: Beyond Yes and No*. Harmondsworth.
- DUCH, W. (2002), *Fizyka umysłu*, (w:) *Postępy fizyki 53D* (2002), 92–103. [<http://fizyka.umk.pl/publications/kmk/01Fiz-umyslu.pdf>].
- FILLMORE, Ch.J. (1977a), *Frames-and-scenes semantics*, (w:) A. Zampolli (red.), *Linguistic Structures Processing*. Amsterdam. 55–81.
- FILLMORE, Ch.J. (1977b), *The Case for Case Reopened*, (w:) P. Cole/ J.M. Sadock (red.), *Syntax and Semantics: Grammatical Relations*. New York. 59–81.
- GRUCZA, F. (1981), *Zagadnienia translatoryki*, (w:) F. Grucza (red.), *Glottodydaktyka a translatoryka*. Warszawa. 9–29.
- GRUCZA, F. (1998), *Wyodrębnienie się, stan aktualny i perspektywy świata translacji oraz translatoryki*, (w:) *Lingua legis* 6. 2–12.
- GRUCZA, F. (1999), *Translacja a kreatywność*, (w:) *Lingua legis* 7. 2–4.
- GRUCZA, F. (2008), *Germanistische Translatorik – ihr Gegenstand und ihre Aufgaben*, (w:) F. Grucza (red.), *Translatorik in Forschung und Lehre der Germanistik*. Warszawa. 27–49.
- GRUCZA, F. (2010), *Zum ontologischen Status menschlicher Sprachen, zu ihren Funktionen, den Aufgaben der Sprachwissenschaft und des Sprachunterrichts*, (w:) *kwartalnik Neofilologiczny LVII*, 3/2010. 257–274.
- GRUCZA, S. (2009), *Zur kognitiven Funktion von Fachsprachen und zur Geschichte ihrer Erforschung*, (w:) E. Białek/ J. Rzeszotnik/ E. Tomiczek (red.), *Auf der Suche nach Humanitas*. Festschrift für Prof. Dr. Irena Światłowska. Dresden – Wrocław. 153–165.
- GRUCZA, S. (2012), *Język a myślenie. Kilka krytycznych refleksji dotyczących rozważań tej relacji*, (w:) *Lingwistyka Stosowana/ Applied Linguistics/ Angewandte Linguistik* 5. 155–173.
- GUILFORD, J.P. (1973), *Kreatywność*, (w:) G. Ulmann (red.), *Kreatywność i jej badanie*. Köln. 25–48.
- HÖNIG, H.G. (1997), *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen.
- KIELAR, B.Z. (1988), *Tłumaczenia i koncepcje translatoryczne*. Wrocław etc.
- KRZESZOWSKI, T.P. (1997), *O znaczeniu przymiotnika 'kognitywny'*, (w:) F. Grucza/ M. Dakowska (red.), *Podjęcie kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce*. Warszawa. 23–32.

- KUSSMAUL, P. (1997), *Die Rolle der Psycholinguistik und der Kreativitätsforschung bei der Untersuchung des Übersetzungsprozesses*, (w:) E. Fleischmann/ W. Kutz/ P.A. Schmitt, (red.), *Translationsdidaktik. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*. Tübingen. 605–611.
- KUSSMAUL, P. (2004), *Übersetzen, Verstehen und Kognitionslinguistik*, (w:) P. Colliander/ D. Hansen/ I. Zint-Dyhr (red.), *Linguistische Aspekte der Übersetzungswissenschaft*. Tübingen. 183–199.
- KUSSMAUL, P. = (2009), *Können wir besser übersetzen, wenn wir wissen, wie wir denken?*, (w:) B. Ahrens/ L. Černý/ M. Krein-Kähle/ M. Schreiber (red.), *Translationswissenschaftliches Kolloquium I. Beiträge zur Übersetzungs- und Dolmetschwissenschaft (Köln/Germersheim)*. Frankfurt/M. etc. 515–330.
- KUSSMAUL, P. (2010), *Verstehen und Übersetzen. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen.
- LAKOFF, G. (1987), *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago.
- MAŁGORZEWICZ, A. (2012a), *Die Kompetenzen des Translators aus kognitiver und translationsdidaktischer Sicht*. Wrocław.
- MAŁGORZEWICZ, A. (2012b), *Kognitionswissenschaftliche Grundlagen des Translationsprozesses und ihre Konsequenzen für die Translationsdidaktik*, (w:) L.N. Zybatow/ A. Petrova/ M. Ustaszewski (red.), *Translationswissenschaft interdisziplinär: Fragen der Theorie und Didaktik. Translation Studies: Interdisciplinary Issues in Theory and Didactics*. Frankfurt t/M. etc. 79–84.
- NEUBERT, A. (2002), *Specifica Translationis – Übersetzen ist nicht immer Übersetzen*, (w:) L. N. Zybatow (red.), *Translation zwischen Theorie und Praxis*. Frankfurt/M. etc. 15–38.
- PAWŁOWSKI, G. (2009), *Problem użycia terminu 'konotacja', jego zrozumienia oraz statusu ontologicznego konotacji*, (w:) *Lingwistyka Stosowana/ Applied Linguistics/ Angewandte Linguistik* 1. 173–186.
- PAWŁOWSKI, G. (2010), *Heißt konnotativ peripher? Ein Beitrag zur anthropozentrischen Sprachentheorie dargestellt an einer kontrastiven Studie zu den idiolektalen Konnotationen der Lexeme 'Kirche' und 'Kościół'*, (w:) A. Małgorzewicz (red.), *Translation: Theorie – Praxis – Didaktik*. Dresden – Wrocław. 212–226.
- RUSCH, G. (1992), *Auffassen, Begreifen und Verstehen. Neue Überlegungen zu einer konstruktivistischen Theorie des Verstehens*, (w:) S.J. Schmidt (red.), *Kognition und Gesellschaft. Der Diskurs des Radikalen Konstruktivismus 2*. Frankfurt/M. 214–256.
- RUSCH, G. (2000), *Verstehen. Zum Verhältnis von Konstruktivismus und Hermeneutik*, (w:) H.-R. Fischer/ S.J. Schmidt (red.), *Wirklichkeit und Welterzeugung. In Memoriam Nelson Goodman*. Heidelberg. 350–363.
- SCHERNER, M. (2009), *Kognitivistische Methoden der Textanalyse*, (w:) Z. Bilut-Homplewicz/ W. Czachur/ M. Smykała (red.), *Lingwistyka tekstu w Niemcech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław [tłum. J. Żmudzki].
- SCHMIDT, S.J. (1992), *Über die Rolle von Selbstorganisation beim Sprachverstehen*, (w:) W. Krohn/ G. Küppers (red.), *Emergenz. Die Entstehung von Ordnung, Organisation und Bedeutung*. Frankfurt/ M. 293–333.
- SCHWARZ-FRIESEL, M. (2007), *Sprache und Emotion*. Tübingen.
- TOKARSKI, R. (2006), *Konotacja semantyczna – strukturalistyczna czy kognitywna?*, (w:) O. Sokołowska/ D. Stanulewicz (red.), *Językoznawstwo kognitywne III. Kognitywizm w świetle innych teorii*. Gdańsk. 209–226.
- TOKARSKI, R. (2008), *Konotacja a problemy kategoryzacji*, (w:) A. Dąbrowska (red.), *Język a kultura*. 20. Wrocław. 143–161.

- URBANEK, D. (1996), *Element kulturowy znaczenia wyrazu w aspekcie translatorycznym*, (w:) F. Grucza/ K. Chomicz-Jung (red.), *Problemy komunikacji interkulturowej: Jedna Europa – wiele języków i wiele kultur*. Warszawa. 115–119.
- VANNEREM, M./ M. SNELL-HORNBY (1986), *Die Szene hinter dem Text: 'scenes-and-frames- semantics' in der Übersetzung*, (w:) M. Snell-Hornby (red.), *Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung zur Integrierung von Theorie und Praxis*. Tübingen. 194–205.
- VERMEER, H.J./ H. WITTE (1990), *Mögen Sie Zistrosen? Scenes & frames & channel im translatorischen Handeln*. Heidelberg.
- WAWRZYŃIAK, Z. (2008), *Von der konstruktiven Praxis zur kreativen Praxis*, (w:) K. Myczko/ B. Skowronek/ W. Zabrocki (red.), *Perspektywy glottodydaktyki i językoznawstwa. Tom jubileuszowy z okazji 70. urodzin Profesora Waldemara Pfeifera*. Poznań. 325–332.
- WOJTASIEWICZ, O. (1957/2005), *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Warszawa.
- ŻMUDZKI, J. (2005), *Transferprozesse und Typen beim Vollzug des Konsektivdolmetschens*, (w:) G. Antos/ S. Wichter (red.), *Transferwissenschaft. Wissenstransfer durch Sprache als gesellschaftliches Problem*. Berlin etc. 251–264.
- ŻMUDZKI, J. (2006), *Texte als Gegenstände translatorischer Forschung*, (w:) F. Grucza (red.), *Texte Gegenstände germanistischer Forschung und Lehre*. Warszawa. 41–61.
- ŻMUDZKI, J. (2008a), *Das Problem des Übersetzens im Deutschunterricht. Fortsetzung einer Diskussion*, (w:) J. Janoszczyk/ L. Krzysiak/ J. Żmudzki (red.), *Deutsch lernen und Lehren mit Lehrwerken. Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft*. Lublin. 99–115.
- ŻMUDZKI, J. (2008b), *Intermedialität in der Translation*, (w:) K. Myczko/ B. Skowronek/ W. Zabrocki (red.), *Perspektywy glottodydaktyki i językoznawstwa. Tom jubileuszowy z okazji 70. Urodzin Profesora Waldemara Pfeifera*. Poznań, 333–342.
- ŻMUDZKI, J. (2008c) *Ein holistisches Modell des Konsektivdolmetschens*, (w:) B. Lewandowska-Tomaszczyk/ M. Thelen (red.), *Translaion and Meaning. Part 8. Maastricht*. 175–183.
- ŻMUDZKI, J. (2009), *Text(e) aus der Translationsperspektive – einige ausgewählte Aspekte*, (w:) W. Czachur/ M. Czyżewska/ A. Frączek (red.), *Wort und Text. Bestandsaufnahme und Perspektiven*. Warszawa. 85–91.
- ŻMUDZKI, J. (2010a), *Aktuelle Profile der germanistischen Translationsdidaktik in Polen*, (w:) A. Małgorzewicz (red.), *Translation: Theorie – Praxis – Didaktik*. Dresden – Wrocław. 117–136.
- ŻMUDZKI, J. (2010b), *Transfer eksplikatywny w tłumaczeniu konsekutywnym – próba typologizacji*, (w:) S. Grucza/ A. Marchwiński/ M. Płużyczka (red.), *Translatoryka. Koncepcje – Modele – Analizy*. Warszawa. 180–198.
- ŻMUDZKI, J. (2011), *Die Explikation als translationsautonomer Transfermodus*, (w:) D. Kaczmarek/ J. Makowski/ M. Michoń/ Z. Weigt (red.), *Felder der Sprache. Felder der Forschung*. Lodzer Germanistikbeiträge. Łódź. 264–278.